

Steeds meer ultraorthodoxen in hoofdstad van Israël

Jeruzalem is een epicentrum van messianistische dromen

Een poster in New York, met een knipooig naar de verkiezingsleus van Barack Obama, van rabbijn R. Menachem Schneersohn van de Lubavitcherbeweging. Schneersohn, overleden in 1994, wordt door een deel van zijn volgelingen als de – nu nog verborgen – Messias beschouwd.

Jeruzalem is geen stad als andere steden. Jeruzalem is een epicentrum van religieuze, ja messianistische dromen. Zelfs de lucht is er vol van religie. De straten en muren van Jeruzalem vormen de zichtbare arena waar diverse en uiteenlopende overtuigingen strijden om aandacht. Protesten vinden er plaats, religieuze optochten, boodschappen en waarschuwingen. Religieuze lezingen of muzikale happenings worden aangekondigd door muurposters. Seculieren protesteren tegen wat zij zien als religieuze dwingelandij.

Onwillekeurig denk je bij dat alles aan Yehuda Amichai, de in 2000 overleden Israëlische dichter, die een ironisch verband legde tussen de mensen en de stenen van Jeruzalem:

Wat heeft Jeruzalem nodig? Niet een burgemeester maar een circusdirecteur met een zweep in zijn hand om profetieën te temmen en profeten te dressereren, ze te leren almaar rond en rond te draven, en de stenen te leren op elkaar te gaan staan, in gewaagde formatie, bij de finale.
(uit: 'Jeruzalem is vol gebruikte Joden')

RELIGIEUZE PRESSIE

Deze praxis van religieuze 'propaganda' is sterk toegenomen. Ten eerste houdt dat verband met het feit dat het aandeel ultraorthodoxe bewoners van de stad fors is gestegen

sinds de dagen van Ben Gurion. Was de vrome gemeenschap destijds nog beperkt tot de wijk Meah Shearim en enkele straten rond de markt Machane Jehuda, nu is deze gemeenschap uitgebreid tot voormalig seculiere wijken.

Deze vromen verkiezen paradoxaal genoeg een zelfverkozen isolement in de staat, alsof ze nog in de diaspora leven. Zo pogen ze hun religieuze identiteit vast te houden. Maar tegelijk leggen zij beslag op de publieke ruimte waarin ze wonen. De druk van de *charediem* ('godvrezenden') om die in overeenstemming met de *halacha* (de Joodse wet) te brengen is voelbaar. Een bekend fenomeen zijn de politiehekken die bepaalde straten afsluiten voor sjabbat. Waren deze hekken aanvankelijk alleen aanwezig op de toegangsstraten van Meah Shearim en enkele, belendende straten, nu zijn ze zelfs in het chique en ooit seculiere Rechavja te zien.

Overigens is de stilte van sjabbat, het ontbreken van autoverkeer, een bijzondere ervaring. Maar de prijs die de niet-religieuze of gematigd religieuze Jeruzalemmers moeten betalen is hoog. Wil je als jongere uitgaan in Jeruzalem, dan is de keuze beperkt. Velen wijken dan ook uit naar Tel Aviv of Haifa.

Berucht zijn de demonstraties van ultraorthodoxen op de namiddag van sjabbat, wanneer zelfs gezinnen de straat op

Demonstratie tegen autorijden op sjabbat, door ultra-orthodoxe families op de namiddag van sjabbat, juli 2010, Shivtei Israel Street Jeruzalem. Aan de hoeden en de sjtreimels (de zilveren kaftan is een sjabbatskleed) is te zien dat diverse stromingen vertegenwoordigd zijn.

gaan om rijdende auto's de weg te blokkeren. Men roept 'sjabbat' of 'avera', 'zonde' en blokkeert auto's de doorgang. Niet zelden komt er dan politie aan te pas om de benarde automobilist te ontzetten.

Voor de toevallige passant is het geheel nogal intimiderend. Dergelijke protesten vonden echter al voor 1948 plaats, rond de vroege opening van bioscopen op sjabbat, en niet zelden was er toen sprake van geweld. Knessetlid rabbijn Yitzhak Meir zei hierover in 1965: 'Waarom begrijpen jullie onze angst niet? Is het niet begrijpelijk dat iemand die al duizenden jaren van onze profeten heeft geleerd de sjabbat te heiligen, niets anders kan doen dan vanuit de grond van zijn hart 'Sjabbat!' uitroepen op het moment dat hij ziet dat deze dag op grote schaal wordt ontheiligd? Begrijpen jullie niet dat de sjabbat voor ons het bestaan betekent van het Joodse volk en dat de ontheiliging van deze dag voor ons het einde van de staat en de ondergang van de natie betekent? Voor ons is deze discussie een kwestie van leven en dood.'

STATUS-QUO

Het is geen toeval dat deze protesten zich toespitsen op de sjabbat. Tussen november 1947 en mei 1948 discussieerde Ben Gurion, de eerste premier van Israël, vele nachten intensief met rabbijn Meir Levin over het Joodse karakter van de toekomstige staat. Levin was leider van de Agudat Israël, een antizionistische partij die weliswaar het wonen in het

'Na, Nach, Nachman, Me-Uman'.

'Baroech Haba Melech Hamashiach', Welkom, Koning Messias! Met, veelzeggend, de foto van de rebbe.

Land zag als een gebod, maar niet kon instemmen met een Joodse staat zonder tussenkomst van de Messias.

Het resultaat was dat Levin instemde met een seculiere staat als een tussenoplossing en aanwezig was bij het uitroepen van de staat op 14 mei 1948. Hij bleef echter ongerust over de mogelijkheid voor vromen om hun levenswijze, gebaseerd op Torastudie en het onderhouden van de geboden, te kunnen volhouden. Ben Gurion verzekerde hem 'dat er ondanks alle meningsverschillen over spirituele zaken, en deze zijn niet te verwaarlozen, één onderwerp is waarover geen meningsverschil kan bestaan: elke vorm van antireligieuze dwingelandij is ondenkbaar, evenals religieuze dwingelandij naar mijn opvatting'.

Dit alles leidde tot een aantal bepalingen, privileges voor de religieuzen, die bekend staan als de status-quo. Zo zou het huwelijk rabbinaal worden afgesloten, zou de sjabbat de vrije dag zijn, zouden openbare gelegenheden zich aan de *kasjroet* (spijswetten) houden en waren vromen die hun leven wijdden aan de studie van de Thora vrijgesteld van de dienstplicht.

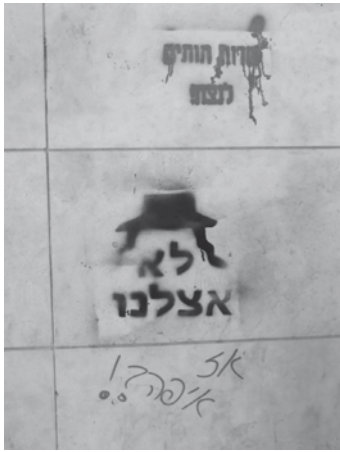
TIJDBOM

Wat voor Ben Gurion, en ook voor Levin, centraal stond was de eenheid van het Joodse volk. Ben Gurion beschouwde deze afspraken als tijdelijk, te zijner tijd zou er een grondwettelijke voorziening moeten komen. In haar boek *Een volk dat alleen woont De strijd om de Joodse identiteit van de staat Israël* typeert Els van Diggele dit niet ten onrechte als de 'tijdbom van Ben Gurion'. De status-quo blokkeert namelijk een regeling van de verhouding tussen 'synagoge' en staat. Het is bovendien maar de vraag of een oplossing van deze problematiek mogelijk is. Hoe zullen de intern Joodse spanningen zich ontwikkelen zodra de externe druk, de politieke conflicten, wegvallen?

Deze *Kulturkampf* rond de definitie van een Joodse staat is volgens velen een grotere bedreiging dan de Arabisch-Palestijnse kwestie. Het woord *Kulturkampf* is overigens een sinistere benaming. De term verwijst naar de cultuurpolitiek van het Duitse Keizerrijk onder Bismarck die gepaard ging met de opkomst van het moderne antisemitisme.

INGRIJPENDE GEVOLGEN

De gevolgen van de status-quo zijn ingrijpend. Voor een seculier huwelijk dienen Israëli's uit te wijken naar Cyprus, echtscheidingen zijn zonder rabbinale instemming ongeldig. De financiële lasten van het onderwijs van de vromen drukken zwaar op de staat, zeker sinds religieuze partijen er in

Nabij Ussishkin Street, tussen het religieuze Nahalot en het seculiere Rehavia.

slaagden om in ruil voor politieke steun bij opeenvolgende regeringen subsidies los te peuten.

Het aantal ultraorthodoxen was aanvankelijk beperkt. Maar na 1967 voelden meer en meer jongeren zich aangetrokken tot een vrome levensstijl. Met hun forse demografische aanwas – het krijgen van veel kinderen is een belangrijke waarde - vormen de ultraorthodoxe gemeenschappen een niet onaanzienlijk deel van de bevolking van Jeruzalem. Is het aandeel van de *charediem* in Israël vijftien tot twintig procent, in Jeruzalem loopt dat tegen de veertig tot vijftig procent. Dat maakt Jeruzalem tot een fascinerende stad, maar niet voor iedereen. Vrienden van me, die enkele jaren geleden om werkgelegenheidsredenen naar Japan zijn geëmigreerd, vertelden me met enige afschuw hoe het Jeruzalem van hun jeugd is veranderd.

GRAFFITI EN POSTERS

De muren van Jeruzalem zijn nu ook buiten de charedische wijken het schouwtoneel van mystieke en messianistische bewegingen. Zo zie je op veel plaatsen graffiti of posters met onderstaande tekst (zie bijgaande foto's). Het gaat om propaganda van de *Bratzlav Chassidiem*, navolgers van Rabbijn Nachman van Bratzlav (1777-1810). De leuze luidt na *nach nachma Nachman meUmanm* en is een woordspel met de letters van de naam, vrij vertaald: 'Wel, rust, troost, Nachman uit Uman'.

Uman is de plaats waar Nachman is begraven en deze plek vormt in toenemende mate een populaire bedevaartsplaats voor ultraorthodoxe Joden. De tekst is op talloze plaatsen

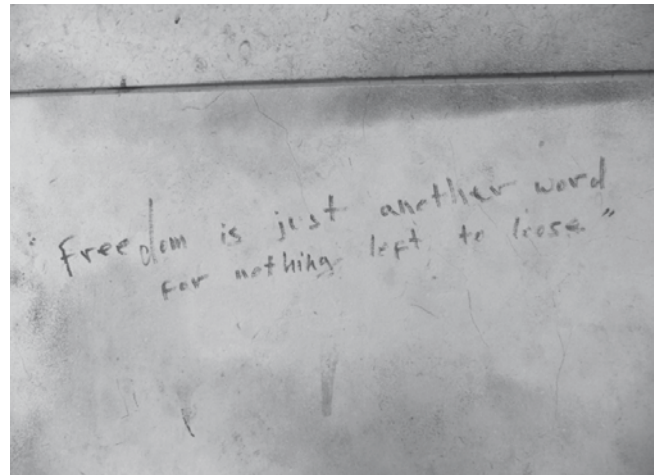
Uitvergroting van bovenste deel van vorige foto. 'Dienst aan de aardbeien voor eeuwig!'

te lezen, als graffiti, als sticker, of op een poster met de afbeelding van 'saba'. Saba, 'opa', is een curieuze religieuze leider die zichzelf ziet als incarnatie van de Bratzlaver rebbe. *Bratzlaver chassidiem* zijn herkenbaar aan hun witte, gehaakte kippot en reguliere kledij (soms met een witte *talliet*); ze dansen regelmatig op religieuze housemuziek, ook boven op open wagens, met acrobatische trucs. Het geheel maakt een levendige, zij het wat vreemde indruk. Maar het dansen heeft als uitdrukkelijk doel in een bepaalde trance te komen en zo, in een moment van opperste vervoering, iets van de goddelijke werkelijkheid te ervaren.

Volgens het chassidisme maakt de wereld van het geschapene in wezen deel uit van de goddelijke wereld, ook al kan ze daar tegelijk ver van verwijderd lijken te zijn. De mens kan, door het zingen van mantra's of muziek, zijn fysieke bestaan verheffen tot een dienst aan God. Hier wordt een weg tot God geboden buiten Thora en geboden.

ALTER REBBE

Het geel van de *Lubavitcher Chabad-beweging* domineert het straatbeeld al enige jaren. Chabad is een acroniem voor Chochma (wijsheid), Bina (begrip) en Daat (kennis). Deze stroming in het chassidisme gaat terug op R.Sjnuer Zalman van Liadi (1745-1812), de 'Alter Rebbe'. Hij koppelde de

'Freedom is just another word for nothing left to lose.'

mystieke leer van de kabbala aan een geheel eigen filosofisch systeem. De kern daarvan is dat rationeel inzicht en kennis van de werkelijkheid een mens dichterbij de wereld van het goddelijke voeren. Met zijn nadruk op Thorastudie bood hij een tegenwicht voor de meer op emoties ingestelde chassidische traditie.

De Lubavitscherbeweging is een van de meest actieve en invloedrijke chassidische bewegingen, zij het dat haar invloed in Israel wat tanende lijkt. Het hoofdkwartier bevindt zich in Crown Heights, Brooklyn, New York, maar ze zijn overal te vinden waar Joodse gemeenschappen zijn. Het is de enige Joodse beweging die een vorm van intern Joodse zending bedrijft. De laatste leider van de dynastie van Sjnuer Zalman, R.Menachem Schneersohn (1902-1994), wordt na zijn dood door een deel van de volgelingen als de - nu nog verborgen - Messias beschouwd. Vandaar de tekst: 'Zie hij komt, de Messias onze rechtvaardige! Welkom Koning Messias! Leve onze meester en leraar, koning Messias voor altijd en immer!' Op veel plekken in Jeruzalem kun je de gele vlaggen en spandoeken van deze messianistische groepering zien. Soms lopen groepjes met een vlag naar de Kotel, de westelijke tempelmuur.

Nieuw dit jaar was de tekst die een messianistische bood-

'Kohen samen met de Zoon van David', een wat ongebruikelijk Hebreeuws. Deze graffiti was op veel plaatsen zichtbaar in de zomer van 2010, vooral op betonnen paaltjes en verkeersblokken langs de wegen. Hier op Jaffa Street.

schap behelst van een mij nog onbekende groep (zie de foto in Jaffa Street). De combinatie van een Messias als zoon van David en een priester is frappant. David was geen priester dus deze Messias moet wel van zeer bijzondere aard zijn. Wie kan dit raadsel oplossen? Een groepering die de Tempelherbouw centraal stelt, of een Messias belijdende groep die in het kielzog van de brief aan de Hebreëen Jezus als zoon van David en als priesterlijke Christus aanprijst?

SECULIERE GRAFFITI

Deze ontwikkelingen roepen natuurlijk reacties van seculiere of gematigd religieuze zijde op. Die zijn eveneens zichtbaar op de muren, zij het dat je goed moet zoeken. Bijgaande graffiti (zie foto Ussiskhin Street) vond ik op het grensgebied van een overwegend religieuze en een overwegend seculiere wijk. Het hoedje en de peies suggereren ultraorthodoxie. De tekst klinkt als een klaroenstoot: 'Niet bij ons!' Deze graffiti laat heel helder de afkeer zien van ultraorthodoxie. 'Niet bij ons' wil blijkbaar uitdrukken dat men ultraorthodoxe pressie niet accepteert. Of keert men zich tegen iedere vrome aanwezigheid? Dat zou dan het commentaar van de tweede hand verklaren, die in cursief Hebreeuws toevoegt: 'Waar dan wel?' Of vroeg de tekstschrijver zich af wat werd bedoeld met 'ons'? Inderdaad, de scheidslijn tussen orthodox en seculier is in West-Jeruzalem niet altijd scherp. Of bedoelt de commentator aan te geven dat er eigenlijk nergens religieuze pressie zou moeten zijn? De rode graffiti is een ludieke tekst: 'Eeuwige dienst van de aardbeien'. Waarschijnlijk houdt deze graffiti verband met de verkiezingen en spot het met de uitzichtloosheid van het

Volgelingen van Menachem Schneerson raken na diens overlijden de kist aan van de rabbijn die zij zien als de Messias die spoedig zal terugkeren.

Op 14 mei riep David ben Gurion de staat Israël uit. Voordat het zover was had hij in de maanden daarvoor, vanaf november 1947, lange nachtelijke discussies moeten voeren met rabbijn Meir Levin over het Joodse karakter van de staat.

politieke establishment. Maar een pseudo-religieuze toon klinkt er ook in door: in plaats van het verlangen naar herstel van de Tempeldienst, een altijd durende eredienst van aardbeien? Tja, zo blijft Jeruzalem verbazen.

Op dezelfde muur bijgaande verzuchting: *Freedom is just another word for nothing left to loose*, de fameuze songtekst van Janis Joplin. Niet duidelijk is of dit refereert aan het protest tegen de religieuzen of zomaar een hartenkreet is van een jongere bewoner van Jeruzalem. Want ook in Jeruzalem leven jongeren met dezelfde vragen als elders en worstelen ze met hun identiteit. Leven in Jeruzalem is in dat opzicht niet zo heel erg verschillend van leven in Utrecht of Amsterdam. Hoewel, er is altijd die religieuze droom. Zoals Amichai zegt: 'En altijd is het oog op Zion gericht'.

ERIC OTTENHEIJM

Els van Diggele, *Een volk dat alleen woont. De strijd om de joodse identiteit van de staat Israël* (Ten Have, Baarn, 2000). Yehuda Amichai, *Een grote rust. Gedichten* (Amsterdam: Meulenhoff 1988).

Foto's uit eigen collectie.